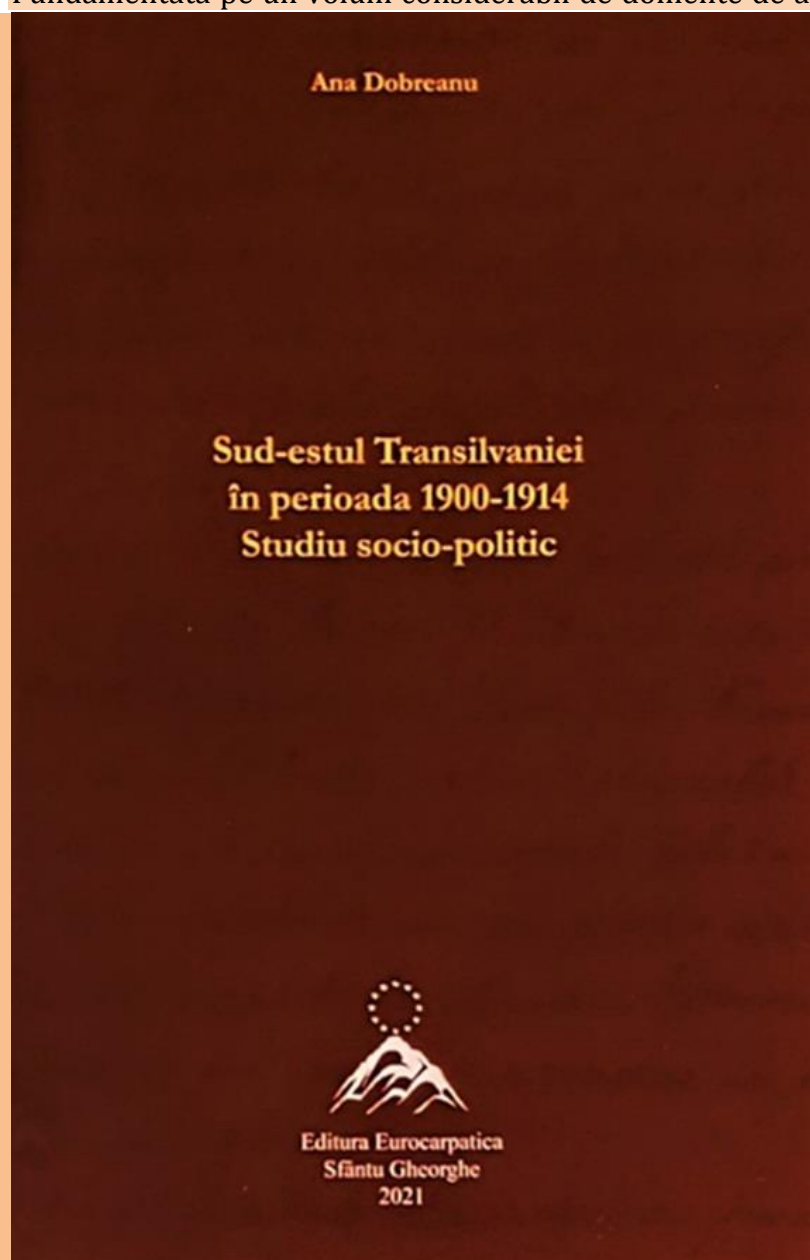

ANA DOBREANU - SUD-ESTUL TRANSILVANIEI ÎN PERIOADA 1900-1914 - STUDIU SOCIO-POLITIC¹ Magdalena ALBU

Fundamentată pe un volum considerabil de damente de arhivă, lucrarea Anei Dobreanu, intitulată „Sud-

estul Transilvaniei în perioada 1900-1914. Studiu socio-politic”, a văzut lumina tiparului, în anul 2021, la Editura „Eurocarpatica” din municipiul Sfântu Gheorghe, cu sprijinul Secretariatului General al Guvernului României.

Concepută pe cinci capitole distincte, cartea înlănțuie, prin structura sa unitară, dimensiunile intrinseci ale unui subiect abordat de autoare în mod evolutiv, subiect ce parcurge o perioadă de aproape jumătate de secol de istorie românească, începând cu anul 1867 și ajungând la momentul declanșării Primului Război Mondial (1914). Arhivist, cadru didactic, specialist în limba și paleografia maghiară, doctor în istorie, fost șef al Secției MOMS din cadrul Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni din municipiul Sfântu Gheorghe, autor de studii și articole publicate („Crâmpee din corespondența lui Alexandru Vlahuță” în „Hrisovul”, XIII/2007, p. 304-305; „Date privind amploarea, direcții și alte aspecte ale emigrării populației din Comitatul Ciuc la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea”, în „Angvstia”, 11/2007, p. 119-126; „Documente privind un episod al problemelor legate de delimitarea frontierei dintre Austro-Ungaria și România: joncțiunea căii ferate la Ghimeș-Palanca”, în „Acta Bacoviensia”, IV, Editura Magic Print, Onești, 2009, p.139-143; „Din activitatea despărțămintelor Ciuc și

Odorhei ale Astei în perioada interbelică”, în volumul Profesiunii noastre 2. Liviu Boar la 60 de ani, Editura Eurocarpatica, Sf. Gheorghe, 2011, pp. 409- 416 ș.a.), Ana Dobreanu a descifrat, cu minuție,

¹ Magdalena ALBU, București, 30 august 2022, prezentare apărută în Bumerang Literar (Australia)

istoriografia temei cercetate dintr-o zonă care, din perspectiva „structurii etnice și confesionale a populației, ocupă un loc distinct în peisajul demografic al Transilvaniei, locuită majoritar de români” (prof. univ. dr. Corneliu-Mihail Lungu).

În construcția lucrării sale, autoarea studiului pornește de la ”Noua organizare politico-administrativă și efectele ei asupra secuimii” (Capitolul I), organizare specifică perioadei 1867-1914 - un interval istoric prea puțin analizat de specialiști, cu o bază documentară aflată în patrimoniul Arhivelor Județene Covasna și Harghita, deloc îndeajuns exploatată sub raport informațional, pentru această zonă geografică a României. Alături de sursele inedite alcătuite din documente de arhivă, Ana Doboreanu a folosit, în dezvoltarea subiectului ales, mai multe categorii de surse bibliografice, anume, lucrări, apărute înainte și după momentul istoric 1918, care au tratat, în mod direct sau doar tangențial, acest lucru. O mențiune deosebit de importantă este faptul că, din această perspectivă, anterior anului Marii Uniri a românilor (1918), problematica a fost dezbătută cam ”în totalitate de istoriografia maghiară, iar cei mai mulți istorici maghiari au abordat istoria Scaunelor secuiești aproape în exclusivitate, prim prisma elementului secuiesc”, elementul românesc fiind amintit în treacăt sau în mod superficial (de exemplu, amintim lucrările lui Kozma Férenc, ”Starea economică și culturală a Ținutului Secuiesc”, Budapesta, 1879; Orbán Balász, ”Descrierea ținutului secuiesc...”, vol. I-IV, Pest, 1868-1873, volumul al II-lea făcând referire la Scaunul Ciuc; Nagy Imre, ”Despre starea economică a Comitatului Ciuc”, Miercurea Ciuc, 1911 ș.a.). Contrabalansând, cumva, situația din punct de vedere editorial, la Sibiu, în anul 1894, a apărut cartea lui Aurel Popovici, intitulată ”Chestiunea naționalităților și modurile soluțiunii sale în Ungaria”, iar, în 1915, volumul al VII-lea din lucrarea lui T.V. Păcățian - ”Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub Coroana Ungar”.

O dată cu anul astral al României, 1918, tonul de abordare a tematicii Scaunelor secuiești din punctul de vedere a istoricilor maghiari a rămas neschimbat, însă, au început să apară numeroase articole, studii, cărți pe acest subiect și din partea istoricilor români. Astfel că, pe lângă titluri ungurești budapestane - precum ”Istoria națiunii secuiești”, în 1927, a lui Sádeczky-Kardoss Lajos ori ”Istoria pământului și populației Scaunelor Ciuc, Giurgeu, Casin (Comitatul Ciuc) până la 1918”, din 1938, aparținând lui Endes Miklos - sau ”Monografia Comitatului Ciuc, din cele mai vechi timpuri până în prezent”, autor Ferencz Béla, tipărită la Miercurea Ciuc, în anul 1935, amintim o seamă importantă de volume românești, unde istorici de renume și-au exprimat un punct de vedere obiectiv și bine argumentat științific. Iată câteva repere bibliografice, în acest sens: ”Începuturile și motivele deznaționalizării în Săcuime”, Nicolae Iorga, București, 1936; ”Terra Siculorum. Contribuții privitoare la românii din ținuturile săcuilor” (Cluj, 1925), ”Săcuizarea românilor prin religie” (Cluj, 1927), ”Ținutul Săcuilor. Contribuții de geografie umană și de etnografie”, vol. III (Cluj, 1927), cărți semnate de Sabin Opreanu; ”Secuii și secuizarea românilor” (București, 1932), ”Sicules et roumains. Un procès de dénationalisation” (1933), ”Date referitoare la maghiarizarea românilor” (1937), ”Originea secuilor și secuizarea românilor” (1941), autor istoricul Gheorghe Popa-Lisseanu; ”Contribuții la istoria românilor din Giurgeul Ciucului”, Teodor Chindea, 1930, și altele.

După 1989, această problemă plină de controverse a istoriei secuilor și a „existenței și afirmării elementului românesc în zonă” a fost tratată de reputați istorici și arhiviști români, prin intermediul unor lucrări de referință pentru dimensiunea cultural-istoriografică a perimetrului sud-estic transilvan. Fie că vorbim despre volumele lui Ioan Bolovan (”Transilvania la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului XX. Realități etno-confesionale și politici demografice”, ”Transilvania între Revoluția de la 1848 și Unirea din 1918. Contribuții demografice”, ambele cărți apărute la Cluj-Napoca, în anul 2000), Ioan Ranca (”Românii din Secuime în antroponimele din conscripții”, volumele I și II, editate în 1995, respectiv, 1997), Ioan Lăcătușu (”Identitate și cultură la românii din secuime”, Cluj-Napoca, 1995; ”Spiritualitate românească și conviețuire interetnică în Covasna și Harghita”, Sfântu Gheorghe, 2002), Liviu Boar (”Românii din Scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin în secolul al XIX-lea”, Tg. Mureș, 2004), Cornel Sigmirean (”Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă”, Cluj-Napoca, 2000) etc., toate aceste cercetări, la care se adaugă o multitudine de studii și articole publicate, au fost întemeiate pe documente de arhivă, izvoare inedite care au reliefat - așa cum s-a putut constata, de exemplu, din explorarea informațiilor cuprinse în Fondurile Transilvania și Austria ale Arhivei diplomatice a Ministerului Afacerilor Externe român - diferite date privind ”problemele depistate în contextul revizuirii frontierei, de-a lungul liniei de demarcație a hotarului dintre Trei Scaune și Ciuc cu România”.

În arhitectura primului capitol al studiului său, Ana Dobreanu inserează o binevenită radiografie a evoluției organizării administrativ-teritoriale a zonei de sud-est a Transilvaniei, definind apelativul de "secuime" sub raport geografico-teritorial și prezentând schema sistemului administrației descentralizate din vremea statului dualist austro-ungar - dualismul fiind "instalat ca sistem de stat" prin intermediul Legii XII din 1867 (un compromis istoric major între maghiari și austrieci, ce "recunoștea existența Ungariei ca entitate politică desine stătătoare", dar care știrbea autonomia transilvană, începând cu anul 1867, iar, în urma Legii XLIII/1868, consfințea problema unirii acesteia cu Ungaria, principalele instituții existente încetându-și activitatea: Cancelaria Aulică, Guberniul, Tabla Regească din Târgu Mureș, Dieta Transilvaniei). Astfel, în timpul dualismului, rolul administrativ de bază aveau să-l joace municipiile (comitatele și orașele municipii) și comunele (orașe cu consiliu sau orașe cu magistrat, comune mari și comune mici). Reorganizarea teritorială, în conformitate cu Legea XXXIII/1876, a determinat ca noile organizații administrativ-teritoriale să poarte o singură denumire, aceea de comitate (vármegye), "divizate în plăși, care cuprindeau municipii, orașe și comune", desființându-se, astfel, scaunele și districtele. Consecința directă a acestei schimbări a constituit-o "modificarea majorităților etnice, limitarea economiei comitatense prin subordonarea comitatelor puterii centrale și separarea puterii judecătorești de cea executivă, promulgată în 1869" (N. Bocșan, citat de A. Dobreanu), precum și extinderea autorității guvernului în problemele interne și financiare ale comitatelor.

„Potrivit concepției liberalismului nobiliar maghiar, scrie în carte autoarea, secuimea trebuia să constituie stâlpul de răsărit al națiunii politice maghiare”, însă, ulterior votării Legii XLIII/1868, de unire a Transilvaniei cu Ungaria, "secuimea va avea același statut constituțional cu maghiarimea". În perioada 1876-1877, secuimea "a fost organizată în Comitatele Trei Scaune, Ciuc, Odorhei", moment în care s-a născut o serie de polemici referitoare la granițele noilor unități politico-administrative (comitatele), în special, a posibilei alipiri a Brașovului la Trei Scaune sau invers - subiect de puternice dezbateri parlamentare, ministeriale și în presa vremii -, anumiți parlamentari nefiind de acord cu acest lucru din cauza posibilelor tensiuni dintre secui și sași.

Un fapt deosebit de relevant îl constituie și schimbul de mărfuri (chereste, unelte agricole, produse de lână, ceramică, ape minerale ș.a.) dintre Transilvania și România, în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Autoarea volumului subliniază că, în această perioadă, "Transilvania efectua cu România un schimb de mărfuri de cinci ori mai mare decât cu Ungaria". De asemenea, un alt aspect important face referire la construirea, în anul 1869, a primelor căi ferate transilvane, prin intermediul cărora "se deschide posibilitatea legării acestei provincii de traficul european", dar și de România (în 1878, a fost realizată conexiunea liniei ferate la Vârciorova, pentru ca, un an mai târziu, în 1879, să fie construită calea ferată dintre Ploiești și Predeal, iar, în prag de secol XX, să se facă joncțiunea și în secuime, prin pasul Ghimeș-Palanca, spre Moldova, Sfântu Gheorghe fiind favorizat în raport cu Odorheiul Secuiesc și Miercurea Ciuc). Tot în acest context al dezvoltării, subliniază Ana Dobreanu, două semne ale modernizării orașelor mari le-au reprezentat asistența medicală, prin înființarea de farmacii și spitale de stat, sistemul de instituții culturale (apar numeroase cercuri artistice și de lectură, asociații, reuniuni corale) și și folosirea iluminatului electric, prin construirea și exploatarea, ca întreprinderi orașenești, a uzinelor electrice, Odorheiul Secuiesc, Târgu Mureșul și Sfântu Gheorghe făcând parte dintre cele mai dezvoltate orașe din zona secuimii.

Capitolul al II-lea ("Comitatele Ciuc și Trei Scaune în contextul delimitării liniei de hotar dintre Austro-Ungaria și România") tratează, pe de o parte, probleme legate de linia de marcație a hotarului în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea și pregătirea revizuirii frontierei din 1900, iar, pe de alta, face referire asupra secțiunii de delimitare a comitatelor Trei Scaune și Ciuc de România, la revizuirea din anul 1900, prezentând, de asemenea, și constatările comisiilor respective de revizuire în 1910, pe secțiunea comitatelor anterior menționate. "Fiecare națiune, fiecare popor a avut un instinct al frontierelor sale, fie naturale, fizice, lingvistice sau istorice", remarcă, la un moment dat, autoarea, iar, datorită factorilor educaționali, s-a născut o așa-numită "conștiință a spațiului național existent sau dorit, ajungându-se, astfel, la un sentiment al frontierelor".

Spre exemplu, conform Convenției româno-austro-ungare din 1888, prima revizuire a graniței s-a desfășurat în anul 1890, "urmând ca revizuirea delimitării frontierelor să aibă loc din zece în zece ani, motiv pentru care, în anul 1900, a avut loc o asemenea revizuire, mai precis, pe data de 24 februarie 1900, o comisie formată din oficiali ai guvernului maghiar "s-a întrunit la Budapesta (...) pentru a stabili programul de lucru al revizuirii frontierei și al schimbării stâlpilor de frontieră". În calitate de persoane

Cetatea Cavalerilor

private, au participat și militarii români - colonel Groza și maior Demetriade. Din fiecare comisie tehnică delegată, făceau parte, din partea maghiară, "câte un inginer din secția de triangulație, secția de construcții și un angajat administrativ, iar din partea română, membrii desemnați de guvernul român". Comisiile de revizuire, în schimb, aveau ca atribuții "revizuirea propriu-zisă, prevăzută la articolul VII al Convenției de frontieră, controlarea procedurilor urmate de comisiile tehnice, rezolvarea problemelor ivite, examinarea și autentificarea hărții liniei de demarcație (...), completarea și rectificarea descrierii graniței în părțile defectuoase și greșite (...)". Radu Rosetti, membru în delegația pentru stabilirea frontierelor cu Ungaria, a trimis Ministerului Afacerilor Străine, la 6 martie 1900, un referat conținând "16 probleme litigioase cu privire la linia de demarcație a frontierei", menționând faptul că "pe frontiera Bucovinei exista o singură neînțelegere (...), dar considera că e puțin probabil ca partea română să obțină o rectificare (...)". De asemeni, Radu Rosetti și-a exprimat părerea că "împărțirea comisiilor în comisii tehnice și de revizuire nu este potrivită", motivul fiind acela că respectiva comisie tehnică "face deja în realitate, după programul ungar, toate lucrările specificate de articolul VII al Convenției, așa că lucrarea comisiei de revizuire este numai o rerevizuire a liniei". Totuși, la Viena, Valentin de Miko (reprezentantul guvernului maghiar) și Radu Rosetti (reprezentantul guvernului român) vor semna, pe data de 8/21 aprilie 1900, un protocol referitor la "revizuirea frontierei conform articolului VII din Convenția menționată", după cum scrie autoarea studiului.

Conform anterior numitei Convenții româno-austro-ungare din 1888, în anul 1910, s-a desfășurat a doua revizuire decenală a frontierei, astfel că, pe 9/22 aprilie, la Viena, aflăm din lucrarea Anei Dobreanu, comisarul regal român pentru revizuirea frontierei cu Austro-Ungaria, Radu Rosetti, și consilierii ministeriali maghiari, Francisc Nagy de Somlyó și Frédéric Blum, au semnat protocolul de revizuire a frontierei dintre România și Bucovina, iar, pentru restul graniței, același Rosetti, împreună cu Victor Dobrovics, a semnat un alt protocol, pe 14/27 aprilie 1910, în acest sens. Trebuie adăugat aici un fapt de o deosebită importanță, ce reflectă gândirea luminată a lui Radu Rosetti, anume faptul că, anterior semnării celor două protocoale cu autoritățile austro-ungare, el a înaintat ministrului român de atunci al Afacerilor Străine, Alexandru Djuvara, un referat unde menționa că "la revizuirea din 1910 urmau să se găsească soluții la o serie de probleme ce nu și-au găsit rezolvarea la revizuirea din 1900". Vizionar, cu o abordare corectă din punct de vedere teritorial și ingineresc, R. Rosetti făcea trimitere la atribuțiile comisiei din 1910, care era necesar să aibă "și unele însărcinări speciale" privind "situația stăvilarelor și a altor lucrări hidraulice, pentru care conform articolului IX din Convenție trebuia aprobare și de la guvernul vecin". Concluzia, pe care autoarea A. Dobreanu o așază la finele celui de-al doilea capitol al lucrării, este aceea că, pe sectorul de frontieră ce delimita comitatele Trei Scaune și Ciuc de România, comisia mixtă româno-maghiară nu a constatat, la revizuirea decenală a frontierei din 1910, "probleme mari de conturbare a liniei de frontieră sau care nu și-au găsit soluția", singurele situații ce nu au avut o rezolvare imediată fiind "cele legate de proprietatea unora dintre terenurile ce au trecut de la un stat la altul prin definitivarea liniei de demarcație a frontierei și despre care s-a făcut o evidență la revizuirea din 1900".

O parte interesantă a volumului, cu o solidă țesătură sociologică, este închinată de către Ana Dobreanu tratării realităților socio-demografice din sud-estul Transilvaniei și efectelor acestora asupra mobilității sociale și fluxului emigraționist. În acest al III-lea capitol al cărții, pentru a ajunge să contureze, în detaliu, problematica cercetată, ea pornește de la înțelegerea corectă a semnificațiilor sensului națiunii, minorităților naționale și naționalismului din Ungaria, o formă de înțelegere exactă a istoriei maghiare moderne. Astfel, menționează Dobreanu, făcând trimitere la lucrarea lui Kossuth Könyvkiadó - "A magyar nacionalismus kialakulása és története" (Budapesta, 1964) -, "Semnificația naționalismului din Ungaria a avut parte de schimbări repetate și foarte importante din punct de vedere semantic, cât și politic", în cea de-a doua parte a secolului al XIX-lea, acest naționalism maghiar metamorfozându-se dintr-o mișcare "antihabsburgică, defensivă orientată spre autodeterminare, într-o întreprindere ofensivă, antiminoritară". Astfel, "ungurii au părăsit idealul de libertate națională și au îmbrățișat un ideal ce rezulta din mitul Coroanei Sfântului Ștefan, pe care îl vedeau realizat doar prin desființarea naționalităților conlocuitoare și în special prin desființarea numeroasei naționalități românești", conform lui Milton G. Lehrer, în "Ardealul pământ românesc" (București, 1989), citat de autoare. Desigur, prin compromisul major făcut prin nașterea, în 1867, a dualismului austro-ungar, maghiarii "au crezut că pun prin aceasta bazele dăinuirii Ungariei istorice" (Zoltán Szász - "Politica oficială și naționalitățile", în "Transilvania văzută în publicistica istorică maghiară", Miercurea Ciuc, 1999, menționat de Dobreanu).

Dualismul, însă, a avut o influență directă pe toate planurile, în Transilvania: politic, economic, cultural, demografic. Perspectiva demografică este foarte bine surprinsă de Ana Dobreanu, la fel și "analizele structurilor sociale și ocupaționale ale populației, susținute de tabele, situații caracteristice și studii comparative, care pot constitui reale surse de informare pentru eventualele cercetări viitoare, axate pe aceste probleme mereu actuale" (Corneliu-Mihail Lungu). Sub raport demografic analizând situația, autoarea menționează un fapt istoric concret, anume acela că "Politica guvernelor de la Budapesta a avut mereu în vedere, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, mărirea artificială a numărului populației maghiare", în timp ce, în zona transilvană, cu toate epidemiile de holeră declanșate în anii 1866, 1872-1873, și fenomenul emigrației, s-a înregistrat un spor populațional de 47,4% (de la 3 454 293 locuitori, în anul 1851, la 5 225 618, în 1910). Conform lui Ștefan Meteș, amintit în lucrare de Dobreanu, "oamenii politici maghiari au considerat maghiarizarea drept singura modalitate de a controla naționalitățile", gândind că aceasta cale este una sigură în vederea construirii "națiunii maghiare unitare și omogene", un soi de stat "purificat etnic" (Peter F. Sugar, "Naționalism est-european în secolul al XX-lea", București, 2002), lucru susținut de vectorii mediatici, precum "Budapest Hirlep" (nr. 199, din anul 1891), care scria următoarele: "...Este în interesul statului ca maghiarismul să se extindă pe seama naționalităților, să le cucerească și să le asimileze și nu este în interesul statului ca aceștia să-și lărgească teritoriile, să-și răpândească limba și să urce pe scara socială."

Deznaționalizarea, așa cum era ea definită de către dr. Ioan Lăcătușu și colaboratorii în lucrarea "Românii din Covasna și Harghita" (Miercurea Ciuc, 2003), reprezintă acel "proces istoric, care atentează la limba, cultura și religia unei comunități, fie pe cale pașnică, materializată prin dezinteresul sau lipsa totală a sprijinului moral și material acordat de către oficialități școlii, bisericii și altor instituții ale comunității respective, fie prin măsuri mai puțin pașnice, prin măsuri legislative". În acest sens, după anul 1875, politica statului maghiar a fost una "intervenționistă în domeniul cultural-educational". Dacă analizăm datele statistice oficiale, din punctul de vedere a structurii etnice a populației Transilvaniei, în intervalul 1850-1910, prezentate tabelar de către specialistă în limba și paleografia maghiară Ana Dobreanu, se poate observa un fapt deosebit de relevant, anume că numărul etnicilor români s-a menținut constant în toată această perioadă, fiind de aproximativ 57% din totalul populației existente în teritoriu, comparativ cu numărul etnicilor maghiari (cca. 28%), germani (10,5%), sârbi-croați (1%), restul, de 3,5% fiind reprezentați de rromi, slovaci, armeni, ruteni, evrei, ș.a. Prin urmare, neținându-se cont de realitatea etnică din perimetru, limba maghiară "a fost impusă în toate domeniile vieții publice, sub pretextul „necesității sociale și politice,”", statul maghiar sprijinind, astfel, exclusiv, nu doar instituțiile culturale maghiare, în detrimentul celor ale naționalităților anterior menționate, ci și o politică de inferiorizare a acestora sub toate aspectele posibile.

Alt vector concret de maghiarizare a fost școala. Printr-o serie de acte legislative (legile școlare din 1879 - Trefor; Legea învățământului secundar - 1883; Legea grădinițelor - 1891; legile școlare Apponyi - 1907; Decretul din 1909 prin care învățământul religios din școlile secundare de stat să se studieze în limba maghiară), urmărindu-se același lucru ca și în spectrul cultural.

O presiune deosebit de puternică asupra minorităților a fost resimțită în perioada guvernării baronului Désider Bánffy (1895-1899), care avea drept țintă realizarea unui stat maghiar unitar, cu o singură limbă, înființând un așa-numit "departament al naționalităților", condus de el însuși, iar, ca măsură de maghiarizare forțată, a impus Legea IV/1898, care prevedea ca orice localitate să aibă doar o singură denumire, stabilită de către Ministerul de Interne. Linia politicii lui Bánffy a fost continuată și la început de secol XX, aflăm din studiul Anei Dobreanu, când "maghiarizarea a căpătat un accent fără precedent". Practic, în secuime, deznaționalizarea a început după anul 1848, când, așa cum, în 1902, specifica și scriitorul maghiar Balogh Pál, în lucrarea "Naționalitățile din Ungaria", un număr considerabil de români din sate secuiești au fost supuși, prin diverse metode, maghiarizării.

Dar acest proces al asimilării și al deznaționalizării "nu a început în secolul al XIX-lea, ne spune autoarea, ci el s-a desfășurat ca un proces natural până la un anumit punct", din cauza "sistemului privilegiat din zonă pentru secui", asimilarea care s-a făcut în Evul mediu devenind, astfel, "un proces de deznaționalizare forțat coordonat de cercurile politice ungare din vremea dualismului". Unii istorici unguri, precum Herman Gustáv Mihály și Kovács Piroska, citați de Ana Dobreanu, vorbesc despre o "asimilare naturală, pașnică", în studiul intitulat "Românii din scaunul Odorhei de la apariție până la asimilare", grupurile de români, conform teoriei acestora, abandonându-și limba încă secolul al XVIII-lea. Căsătoriile mixte, numărul redus al preoților, lipsa bisericilor pe areale extinse și, prin urmare, trecerea

Cetatea Cavalerilor

emoriașilor la altă religie decât cea inițială, menționează Dobreanu, de asemenea, botezarea și înregistrarea copiilor la diverse religii au reprezentat căi de asimilare a populației românești de către cea secuiască. Cu alte cuvinte, scrie autoarea cărții, "Elementul românesc a fost resorbit continuu, cel puțin pe plan lingvistic și cultural de națiunea dominantă din zonă, atât din punct de vedere politic, social-economic, cultural, ecleziastic, cât și din punct de vedere numeric", însă "Procedeele, mecanismul, etapele maghiarizării trebuie să fie identificate pornindu-se de la realitățile fiecărei perioade istorice" și nu oricum, mai cu seamă că, după 1875, politica dualismului era axată, sub raport cultural, prin "ofensiva împotriva instituțiilor culturale de bază, altele decât cele maghiare, biserica și școala".

Foarte multe date de factură istorică și sociologică, în acest sens, sunt cuprinse în lucrarea Anei Dobreanu, relevând o radiografiere zonală complexă a sud-estului Transilvaniei de început de secol XX. Alți indicatori semnificativi, pe care cercetătoarea a pus accentul, sunt reprezentați de ocupație, sectoarele economice de activitate existente, precum și de fenomenul emigraționist intensificat la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul de ev XX și încurajat, "potrivit ordinului-circular nr. 62244/1897, dat de Ministerul de Interne de la Budapesta", de asociațiile care aveau nevoie, în special, de lucrători în agricultură. Statistici bine întocmite și caracteristici mai puțin studiate de către specialiști, precum evoluția demografică sau dimensiunea mișcării populației în timp, raportată la circumstanțele social-politice locale sau externe, existente la un anumit moment dat, realizează autoarea volumului, amintind conceptul istoricului francez Marcel Reinhard, care denumea, în "Histoire et demographie", toată această situație gravă drept "dimensiune a istoriei". Principalele direcții de emigrare a transilvănenilor erau România și, în plan secund, America, criza economică din perioada 1900-1903 adâncind acest fenomen extrem de activ, fapt pentru care cei mai mulți cetățeni români au ales să plece peste hotare între anii 1904-1913, până la declanșarea Primului Război Mondial. Emigranții, menționează în studiul său A. Dobreanu, "au fost atrași pe continentul Nord American de faptul că li se da pământ gratuit, unii se ocupau cu oieritul, dar majoritatea au ajuns muncitori în marile orașe industriale", păstrători ai tradițiilor românești" prin cele aproximativ 70 de societăți de ajutor și cultură și prin ziarele "America" (din septembrie 1906) și "Românul" (din decembrie 1905)", viața lor desfășurându-se în jurul lăcașurilor de cult construite de ei înșiși.

Capitolul al IV-lea ("Situația economică și efectele în plan social") vine să stabilească parametrii de stare ai agriculturii celei de-a doua jumătăți a secolului XIX, modul de organizare și rolul asociațiilor de agricultori (în Transilvania, dominante erau proprietățile mici, de 1-5 iugăre, cea mai mare parte a populației, aproximativ 90%, trăind în mediul rural), aspectele gradului de dezvoltare industrială a epocii, problemele economice discutate de participanți în cadrul Congresului secuiesc de la Tușnad, din anul 1902, care a adunat 350 de participanți, precum și creditul comercial, în comitatele Odorhei și Ciuc, la începutul anilor 1900. Cu toate că "rețeaua bancară s-a extins la începutul secolului al XX-lea și în Comitatele din secuime", menționează autoarea, numărul acestora, dar și capitalul deținut erau complet insuficiente pentru dezvoltarea vizibilă a zonei. Un aspect deosebit de interesant, care se remarcă o dată cu lectura volumului Anei Dobreanu, este memoriul din 25 mai 1941 al doctorului Liviu Câmpeanu din Brașov, trimis autorităților bucureștene, unde se arăta faptul că participanții la Congresul secuiesc au constatat că "unirea Ardealului cu Ungaria la 1867/68 nu a schimbat în bine soarta secuilor care, din cauza condițiilor severe vamale spre România, n-au de unde să-și procure alimente, în primul rând cereale. Produsele secuiești nu pot fi vândute pe piața budapestană, căci transportul scumpește prea mult valoarea articolelor de vânzare. Oricât ar produce secuimea în materie de articole industriale, ele rămân fără valoare în lipsă de cumpărători. Situația nu poate fi salvată decât printr-un export și import foarte intensiv înspre Răsărit, în primul rând spre România".

Alte puncte demne de avut în vedere, de fapt, obiective clare discutate în cadrul Congresului secuiesc din 1902, sunt și acelea că "tinerii secuiești, care au învățat meserii, nu sunt primiți în uzinele și întreprinderile din Ungaria și nu pot găsi plasament decât în România; că secuii emigrați în România se deznaționalizează repede, simțindu-se bine în mediul românesc; că o ridicare social-economică a secuilor nu se poate face decât în strânse legături cu teritoriile de dincolo de Carpați. În consecință, se impune cu România un astfel de tratat comercial, care să înlesnească cât se poate de mult schimburile". Prin urmare, concluziile Congresului, scrie Ana Dobreanu, aveau în vizer "Căi de comunicație numeroase cu România; tratate comerciale favorabile cu România, ca producția de export a secuimii să poată fi plasată pe piața românească, de unde în schimb să se poată aproviziona și secuii cu produse agricole"; înființarea de școli industriale pentru meseriași; ajutoare pentru ridicarea nivelului gospodăriilor țărănești; "înființarea de

Cetatea Cavalerilor

cămine de remaghiarizare pentru secui și școli ungurești în România pentru secuii emigrați, ca în felul acesta să fie readuși la matcă cei amenințați de asimilare românească”; asigurarea ieșirii spre Marea Neagră ș.a. Cu alte cuvinte, ”Congresul secuiesc din 1902 de la Tușnad, scrie A. Dobreanu, a atras atenția opiniei publice asupra gravității situației acestei populații, care, fără sprijinul substanțial al statului, era sortită pauperizării”.

Arhitectura volumului ”Sud-estul Transilvaniei în perioada 1900-1914. Studiu socio-politic” se încheie cu cel de-al V-lea capitol, intitulat de autoare ”Învățământ și viață spirituală”, unde este dezbătută politica școlară impusă de guvernele maghiare și efectul ei asupra rețelei școlare, situația școlilor din Comitatul Odorhei, viața spirituală și învățământul românesc în comitatele Trei Scaune și Ciuc, precum și intervențiile reprezentanților bisericilor romano-catolice, unitariene și reformate privind întărirea rolului acestora în secuime. În cadrul său, așa cum ne-a obișnuit și în celelalte capitole de până acum, Ana Dobreanu folosește același instrument statistic definitoriu, bazat pe informații concrete de arhivă. Din subcapitolele construite, aflăm faptul că învățământul din Transilvania avea, în secolul al XIX-lea, o rețea bine consolidată și diversă de licee, gimnazii, colegii, școli centrale, școli satești ș.a., atât romano-catolice, cât și ortodoxe, reformate, luterane, greco-catolice, unitariene. Pactul dualist, însă, de la 1867, ”a avut consecințe nefaste pentru învățământul românesc”, deoarece ”Politicile guvernamentale prin care se urmărea prin toate mijloacele maghiarizarea naționalităților nemaghiare au vizat toate domeniile”, inclusiv, tărâmul pedagogic, legislația din perioada 1867-1907 impunând predarea disciplinelor, în marea lor majoritate, în limba maghiară. De asemenea, autonomia școlară a fost foarte puternic afectată prin intermediul Legii Trefort (1879) și a Legii Appony (1907), ”care au majorat intervenția statului, adeseori sub forma modernizării și ridicării calității învățământului, dar cu prețul maghiarizării acestuia”, așa cum specificam anterior.

Practic, prin Legea Trefort (1879), ”Dacă populația accepta școala maghiară, se îndrepta spre maghiarizare, dacă nu, era sortită analfabetismului”, scrie specialistă în limba și paleografia maghiară Ana Dobreanu, făcând trimitere la Leontin Jean Constantinescu, iar, din anul 1902, prin decret, ”școlile naționalităților au fost obligate să consacre între 18 și 24 ore pe săptămână studiului limbii maghiare”. Situația a devenit extrem de critică, însă, după 1907, când școlile confesionale sau particulare ale naționalităților minoritare, au fost puse în situația de a alege între a-și închide porțile și a fi înlocuite de școlile de stat sau să solicite ajutorul statului pentru a răspunde condițiilor cerute de lege”, ajutor care era unul de ordin facultativ. Astfel, după 1907, s-au desființat peste 300 de școli primare ortodoxe și 140 greco-catolice, iar, în anii premergători primului Război Mondial, o școală primară revenea la un număr de 503 locuitori maghiari, în timp ce abia 1223 de români beneficiau de o școală, cu toate că erau majoritari în Transilvania. ”În întreaga regiune secuiască, nu exista, înaintea Primului Război Mondial, nicio școală secundară sau profesională românească”, în timp ce ungurii aveau 10 licee, 15 școli civile, 4 școli profesionale, 20 de școli de ucenici, 25 de școli de agricultură, adică un total de 55 de școli superioare, față de niciuna românească, menționează A. Dobreanu în lucrare, cu trimitere la ”O istorie a învățământului românesc modern”, vol. I, a lui Florin Diac. O inegalitate relevantă sub raport istorico-statistic foarte bine subliniată de autoarea cărții.

Studiul Anei Dobreanu, unul dintre specialiștii recunoscuți ai țării noastre în materie de limbă și paleografie maghiară, este, prin modul de abordare ales, o lucrare aparte, cu o tematică generoasă, sprijinită, în alcătuirea ei, pe un material arhivistico-bibliografic român și maghiar extrem de vast, ce introduce în circuitul științific al contemporaneității o seamă de aspecte concludente pentru zona de sud-est a Transilvaniei din perioada începutului de ev XX, respectiv, din anul 1900 și până la izbucnirea Primei Conflagrații Mondiale (1914). Întregul efort de cercetare, pe care autoarea volumului recenzat l-a depus, s-a bazat pe analiza unor documente din Arhivele Naționale din București, Brașov, Mureș, Arhiva Centrului Ecleziastic de Documentare ”Mitropolit Colan” din Sfântu Gheorghe, Arhiva Diplomatică a Ministerului de Externe ș.a. Cartea Anei Dobreanu se înscrie, astfel, în multitudinea de repere bibliografice demne de luat în calcul, atunci când se va purcede de către tinerii istorici la conturarea tabloului definitoriu al acestei părți de teritoriu românesc, atât de expus vitregiilor de tot felul ale istoriei.